

**FUNDAMENTINIAI IR TAIKOMIEJI LIETUVIŲ IR KITŲ BALTŲ KALBŲ
VARDYNO BEI ETIMOLOGIJOS TYRIMAI, 2017–2021**

1. Programos vykdytojas. Lietuvių kalbos institutas (toliau – LKI).

Norminių etatų, skirtų programai – 6.

2. Programos tikslai:

2.1. Publikuoti dalį lingvistiškai sutvarkytų iš gyvosios lietuvių kalbos surinktų vietovardžių kaip lingvistinio ir kultūrinio paveldo dalį, įtraukti į lituanistikos ir baltistikos tyrimų kontekstą dar nepublikuotą autentišką iš gyvosios kalbos surinktą toponimiją; remiantis tradicinių ir modernių lingvistinių krypčių (kognityvistikos, lingvistinės kultūrologijos) metodais tirti jų darybą, kilmę, semantiką (motyvaciją), atskleisti būdinguosius bruožus, sistemos ypatumus, tarpusavio ryšius, atskirų klasių bei grupių panašumus ir skirtumus; tęsti pietvakarinio Lietuvos ploto ir pradėti kito – rytų Lietuvos – ploto „Žemės vardų“ anketose užrašytų vietovardžių darybos ir motyvacijos analizę, atskleisti tikrovės fragmento kategorizacijos kalboje savitumą, nustatyti įvardijimo (nominacijos) polinkius; išanalizuoti šiaurės panevėžiškių ploto vardyno kalbinius ypatumus; tyrimų rezultatus skleisti visuomenei prieinamomis formomis.

2.2. Ištirti dalies prūsų asmenvardžių ir vietovardžių raidą, darybą, kilmę, analizės rezultatus paskleisti visuomenei.

2.3. Ištirti Kėdainių miesto gyventojų asmenvardžių raidą, darybą bei kilmę, tirti kitų istoriškai svarbių Lietuvos gyvenviečių istorinę antroponimiką, gautus tyrimų duomenimis skleisti mokslo ir populiarioje erdvėje.

2.4. Remiantis nustatytais metodologiniais nuostatais pateikti dalies baltų kalbų žodžių (taip pat ir onimų) etimologijas.

3. Programos uždaviniai:

3.1. Įgyvendinat 2.1 papunktyje nurodytą tikslą bus vykdomi uždaviniai:

3.1.1. Parengti (parašyti tekstą ir suredaguoti) Lietuvos vietovardžių žodyno IV–VI tomus: identifikuoti, sunorminti pateikiamus vietovardžius, nustatyti jų lokalizaciją, ištirti darybą, kilmę, kai kuriais atvejais motyvaciją; paskirų lietuvių vietovardžių raidos, kilmės, motyvacijos tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose bei populiaruose leidiniuose.

3.1.2. Parengti dalį monografijos Lietuvių oronimų daryba: priesaginiai ir sudurtiniai kalnų vardai, šios klasės vietovardžių tyrimų rezultatus skelbti mokslo straipsniuose ir populiarioje erdvėje.

3.1.3. Nustatyti dalies pietvakarinio Lietuvos ploto ir dalies rytų Lietuvos ploto įvairių klasių (poklasių) vietovardžių, užrašytų „Žemės vardų“ anketose, darybos būdus, pamatinius žodžius, darybos priemonės, išaiškinti denotatų vardų parinkimo motyvaciją, bendruosius ir (ar) dalinius žemės dangos objektų įvardijimo dėsningumus, tyrimų rezultatus skelbti mokslo straipsniuose ir kitose sklaidos priemonėse.

3.1.4. Parengti monografiją Šiaurės panevėžiškių patarmės sandara ir vardynas, šios srities tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose ir populiarioje spaudoje.

3.1.5. Vietovardžių semantikos kognityvistiniu požiūriu tyrimus skelbti mokslo straipsniuose.

3.2. Įgyvendinat 2.2 papunktyje nurodytą tikslą bus vykdomi uždaviniai:

3.2.1. Parengti dalį monografijos ir žodyno Baltiški Rytų Prūsijos gyvenamųjų vietų vardai.

3.2.2. Prūsų onimų raidos, darybos, kilmės duomenis skelbti mokslo straipsniuose, populiarinti visuomenėje.

3.3. Įgyvendinat 2.3 papunktyje nurodytą tikslą bus vykdomi uždaviniai:

3.3.1. Parengti monografiją XVII–XVIII a. kėdainiškių asmenvardžiai: pabaigti tirti XVII–XVIII a. kėdainiečių įvardijimo būdus ir išskirti pačius dažniausius; išaiškinti, kaip iš esmės XVII–XVIII a. administraciniuose šaltiniuose ir kt. buvo slavinami miestiečių asmenvardžiai ir išskirti dažniausius slavinimo modelius dar lyginant su XVIII a. Kėdainių bažnytinių metrikų knygomis; nustatyti apytikslį kėdainiečių pavardžių atsiradimo bei nusistovėjimo laiką; išnagrinėti antroponimus darybos požiūriu; ištirti asmenvardžius kilmės aspektu; populiarinti

tyrimų rezultatus.

3.3.2. Kėdainių ar kai kurių kitų istorinių Lietuvos miestų gyventojų asmenvardžių raidos, darybos, kilmės tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose.

3.3.4. Įgyvendinat 2.4 papunktyje nurodytą tikslą bus vykdomi uždaviniai:

3.3.4.1. Verifikuoti ir / arba nustatyti lietuvių ir kitų baltų (latvių, prūsų) kalbų žodžių (taip pat ir onimų) pirminės struktūros ir semantinės vertės etimologinius lizdus; identifikuoti lietuvių ir kitų baltų (latvių, prūsų) kalbų leksemų (taip pat ir onimų) galimą superstratą (resp. introdukcines lytis); įvardyti ir analizuoti prabaltų morfologijos ir morfonologijos ypatumus; identifikuoti ir tirti prabaltų izoglosas (išskyrus izosintagmas); išskirti ir analizuoti įvairaus laikotarpio izoleksas (taip pat ir onomastines), siekiant nustatyti baltų ir kitų ide. tautų integracinius veiksnius ir jų priežastis.

3.3.4.2. Šių tyrimų pagrindu parengti monografiją Ireguliarieji baltų kalbų fonomorfologiniai kitimai, skelbti mokslo straipsnius.

4. Metodologinis tyrimų pagrindimas:

Lietuvių kalbos institute sukaupti didžiausi tikrinių žodžių (vietovardžių, asmenvardžių, zoonimų) ištekliai, todėl viena iš svarbiausių programos misijų yra šiuos išteklius susisteminti, iširti, ir tuos tyrimų duomenis publikuoti, padaryti pasiekiamus Lietuvos ir pasaulio mokslininkams baltistams, indoeuropeistams. Vienas iš didžiausių tokio pobūdžio šio laikmečio darbų – Lietuvos vietovardžių žodynas. Vykdamas 2012–2016 metais ilgalaikę programą *Fundamentiniai ir taikomieji lietuvių ir kitų baltų kalbų vardyno tyrimai* parengtas ir išleistas II tomas, iki 2016 pabaigos bus parengtas III tomas. Tai daugiatomis fundamentinis veikalas, apimantis visų iš gyvosios kalbos surinktų lietuvių vietovardžių tyrimą: identifikavimą, norminimą, darybos, kilmės, motyvacijos tyrimą. Ši, ne tik lietuvių kalbotyrai, bet ir apskritai nematerialiai kultūrai reikšmingą darbą planuojama tęsti kaip vieną iš svarbiausių 2017–2021 m. programos veikalų, apie kurio reikalingumą dar prieš šimtą metų kalbėjo Kazimieras Būga, o prieš 20 m. pradėjo (parašė prospektą) žymus lietuvių onomastas Aleksandras Vanagas ir kuris tik šiuo metu įgauna pagreitį. Lietuvių vardynas tiriamas seniai ir įvairiais aspektais (darybiškai, semantiškai, etimologiškai ir pan.), tačiau labai trūksta apibendrinamojo toponimikos darbo, kuris geriausiai atskleistų lituanistikos, baltistikos ir indoeuropeistikos tyrimams labai svarbių lietuvių vietovardžių kilmės, darybos, paplitimo, chronologijos bruožus, sistemos ypatumus, išryškintų atskirų klasių specifiką, tarpusavio ryšius, būtų pagrindmas deatalesniems, išsamesniems mažesnės apimties tyrimams.

Šis darbas objektyviai reikalauja daug laiko, nes vien gyvosios kalbos vietovardžių užrašyta apie 500 000. Kiekvieno tomo darbus galima suskirstyti į toponimų lingvistinį apdorojimą (norminimą, identifikavimą, įvertinimą autentiškumo požiūriu ir pan.) ir darybos, kilmės bei (kai reikia) motyvacijos tyrimą. Rašant žodyną daugiausiai remiamasi istoriniu lyginamuoju metodu, kurio būtinumą lietuvių vietovardžiams tirti pabrėžė dar K. Būga: aiškinantis kilmę pirmiausiai lyginama su lietuvių, po to – baltų, galiausiai – indoeuropiečių ar net kitų kalbų duomenimis. Šis tyrimo metodas tokio pobūdžio mokslo žodynuose aktualumo ir svarbos nepraras niekada. Be to, taikomas vidinės rekonstrukcijos metodas: rekonstruojamos senesnės lietuviškos toponimų formos ir lietuviški bendriniai žodžiai, galėję būti toponimų kilmės pamatu.

Pati Lietuvos vietovardžių žodyno rašymo, kilminių lizdų formavimo metodika turi išlikti nepakitusi nuo pirmo iki paskutinio jo tomo, nes to reikalauja sistemingumo principas. Žodyno pagrindinę dalį sudaro tam tikru būdu pateikti gyvosios kalbos vietovardžiai, įvardijamųjų objektų nuorodos, vietovardžių paplitimo (lokalizacijos) nuorodos ir vietovardžių kilmės aiškinimo tekstas. Žodyne vietovardžiai pateikiami kilminiais lizdais, t. y. į tą patį lizdą sudedami visi tos pačios kilmės (nors ir ne visai tapačios struktūros ar skirtingos darybos) vietų vardai. Lizde pagal abėcėlę pirmiausia rašomi pirminiai vietovardžiai, po jų – galūnių vediniai, po to – (pagal priesagų abėcėlę) priesagų vediniai, toliau pagal abėcėlę – sudurtiniai vietovardžiai ir galiausiai – sudėtiniai vietovardžiai. Aiškinant vietovardžių kilmę laikomasi tam tikrų lietuvių onomastikoje (toponimikoje) susiformavusių vietovardžių kilmės interpretavimo nuostatų. Remiantis jomis, vietos vardo kilme laikoma ne jo šaknies, kaip tam tikros abstrakčios leksemos, genetinė etimologija, o tik paties toponimo (toponiminės leksemos) atsiradimo šaltinis. Nurodytoji pagrindinė lietuvių vietovardžių kilmės supratimo nuostata suponuoja etimologijų specifiką, kuria remiantis žodyne išskiriami du toponimų kilmės šaltiniai: bendriniai žodžiai (iš kurių vietovardžiai kildinami arba su jais siejami) ir tikriniai žodžiai. Nustatant iš bendrinio žodžio kilusio vietovardžio etimoną, atsižvelgiama į bendrinių žodžių ir toponimų santykių chronologiją bei vietovardžių darybos (struktūros) ypatumus, t. y. paisoma to, ar etimonas ir vietovardis (atmetus jo darybos formantą) struktūriškai sutampa. Ši nuostata suponuoja prielaidą, jog iš bendrinių žodžių kilusių vietovardžių etimonai gali būti ne tik neišvestiniai žodžiai, bet ir įvairūs bendrašakniai vediniai (dariniai) ar tam tikros morfologinės formos. Iš tikrinių žodžių kilusių vietovardžių kilmės aiškinimas yra paremtas toponimų funkcionavimo toponiminėje erdvėje specifiką, jų tarpusavio chronologinių santykių hierarchijos principu. Remiantis tuo išskiriamos dvi etimonų grupės – asmenvardžiai ir kiti vietovardžiai.

Monografija Lietuvos oronimų daryba: priesaginiai ir sudurtiniai kalnų vardai būtų pirmas sistemingas ir išsamus darbas, kuriame numatoma išanalizuoti produktyviausių šios vietovardžių klasės darinių – sudurtinių oronimų (apie 8000 vnt.) – ir seniausiu atsiradimo būdu – sufiksacija – sudarytų kalnų vardų (apie 3000 vnt.) darybą. Šių toponimų darybinė analizė ne tik išaiškintų vietovardžių struktūrą, bet ir jų giminystę su kitais onimais arba apeliatyvais, išryškintų šios vietovardžių klasės specifiką, padėtų atskleisti dar nepastebėtus

5. Tyrimų etapai ir jų charakteristika; detalus įgyvendinimo planas, kuriame numatomas skirtų lėšų preliminarus paskirstymas uždaviniams vykdyti:

2017 metais

5.1. Darbai 2.1 papunktyje nurodyto tikslo uždaviniams vykdyti:

5.1.1. Parengti (parašyti tekstą ir suredaguoti) Lietuvos vietovardžių žodyno IV–VI tomus: identifikuoti, sunorminti pateikiamus vietovardžius, nustatyti jų lokalizaciją, ištirti darybą, kilmę, kai kuriais atvejais motyvaciją; paskirū lietuvių vietovardžių raidos, kilmės, motyvacijos tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose bei populiariuose leidiniuose:

5.1.1.1. Lietuvos vietovardžių žodyno IV tomo rašymas. Vietovardžių identifikavimas, norminimas, darybos, kilmės nustatymas, kilminių lizdų formavimas ir teksto rašymas 5,5 a. l. L. Bilkis (4 a. l.), G. Blažienė (1 a. l.), D. Sviderskienė (0,5 a. l.).

5.1.1.2. Lietuvos vietovardžių žodyno IV tomo mokslinis redagavimas 5,5 a. l. (ats. redaktorius L. Bilkis, redaktorė A. Ragauskaitė).

5.1.1.3. Publikuoti arba priimti spausdinti 3 mokslo straipsniai: 2 Lietuvoje (D. Kačainaitė-Vrubliauskienė, K. Garšva), 1 užsienyje užsienio kalba (L. Bilkis). 2,4 norminiai etatai.

5.1.2. Nustatyti dalies pietvakarinio Lietuvos ploto ir dalies rytų Lietuvos ploto įvairių klasių (poklasių) vietovardžių, užrašytų „Žemės vardų“ anketose, darybos būdus, pamatinius žodžius, darybos priemones, išaiškinti denotatų vardų parinkimo motyvaciją, bendruosius ir (ar) dalinius žemės dangos objektų įvardijimo dėsningumus, tyrimų rezultatus skelbti mokslo straipsniuose ir kitose sklaidos priemonėse. Publikuotas arba priimtas spausdinti 1 mokslo straipsnis Lietuvoje (Dalia Sviderskienė). 0,3 norminio etato.

5.1.3. Parengti monografiją Šiaurės panevėžiškių patarmės sandara ir vardynas, šios srities tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose ir populiarioje spaudoje. Monografijos Šiaurės panevėžiškių patarmės sandara ir vardynas rašymas 1 a. l. K. Garšva. 0,3 norminio etato.

5.2. Programos 2.2 papunktyje nurodyto tikslo darbai uždaviniams vykdyti:

5.2.1. Prūsų onimų raidos, darybos, kilmės duomenis skelbti mokslo straipsniuose, populiarinti visuomenėje.

5.2.2. Publikuoti arba priimti spausdinti 2 mokslo straipsniai: 1 Lietuvoje, 1 užsienyje užsienio kalba (G. Blažienė). 0,7 norminio etato.

5.3. Darbai 2.3 papunktyje nurodyto tikslo uždaviniams vykdyti:

5.3.1. Parengti monografiją XVII–XVIII a. kėdainiškių asmenvardžiai: pabaigti tirti XVII–XVIII a. kėdainiečių įvardijimo būdus ir išskirti pačius dažniausius; išaiškinti, kaip iš esmės XVII–XVIII a. administraciniuose šaltiniuose ir kt. buvo slavinami miestiečių asmenvardžiai ir išskirti dažniausius slavinimo modelius dar lyginant su XVIII a. Kėdainių bažnytinių metrikų knygomis; nustatyti apytikslį kėdainiečių pavardžių atsiradimo bei nusistovėjimo laiką; išnagrinėti antroponimus darybos požiūriu; ištirti asmenvardžius kilmės aspektu; populiarinti tyrimų rezultatus. Istorinių asmenvardžių analizė ir monografijos XVII–XVIII a. kėdainiškių asmenvardžiai rašymas 1 a. l. A. Ragauskaitė. 0,3 norminio etato.

5.3.2. Kėdainių ar kai kurių kitų istorinių Lietuvos miestų gyventojų asmenvardžių raidos, darybos, kilmės tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose. Publikuoti arba priimti spausdinti 2 mokslo straipsniai: 1 Lietuvoje, 1 užsienyje užsienio kalba (A. Ragauskaitė). 0,7 norminio etato.

5.4. Darbai 2.4 papunktyje nurodyto tikslo uždaviniams vykdyti:

5.4.1. Verifikuoti ir / arba nustatyti lietuvių ir kitų baltų (latvių, prūsų) kalbų žodžių (taip pat ir onimų) pirminės struktūros ir semantinės vertės etimologinius lizdus; identifikuoti lietuvių ir kitų baltų (latvių, prūsų) kalbų leksemų (taip pat ir onimų) galimą superstratą (resp. introdukcines lytis); įvardyti ir analizuoti prabaltų morfologijos ir morfonologijos ypatumus; identifikuoti ir tirti prabaltų izoglosas (išskyrus izosintagmas); išskirti ir analizuoti įvairaus laikotarpio izoleksas (taip pat ir onomastines), siekiant nustatyti baltų ir kitų ide. tautų integracinius veiksnius ir jų priežastis. Šių tyrimų pagrindu parengti monografiją Ireguliarieji baltų kalbų fonomorfologiniai kitimai, skelbti mokslo straipsnius. Monografijos Ireguliarieji baltų kalbų fonomorfologiniai kitimai rašymas 2 a. l. R. Kregždys. Publikuoti arba priimti spausdinti 3 mokslo straipsniai užsienyje užsienio kalba (R. Kregždys). 1,3 norminio etato.

2018 metais

5.5. Darbai. 2.1 papunktyje nurodyto tikslo uždaviniams vykdyti:

5.5.1. Parengti (parašyti tekstą ir suredaguoti) Lietuvos vietovardžių žodyno IV–VI tomus: identifikuoti, sunorminti pateikiamus vietovardžius, nustatyti jų lokalizaciją, ištirti darybą, kilmę, kai kuriais atvejais motyvaciją; paskirū lietuvių vietovardžių raidos, kilmės, motyvacijos tyrimų duomenis skelbti mokslo straipsniuose bei populiariuose leidiniuose:

6. Numatomi rezultatai:

Parengta:

Lietuvos vietovardžių žodynas, t. IV (2018 m., 11 a. l.).

Lietuvos vietovardžių žodynas, t. V (2020 m., 11 a. l.).

Lietuvos vietovardžių žodynas, t. VI (2021 m., 11 a. l.).

Monografija Šiaurės panevėžiškių patarmės sandara ir vardynas, 8 a. l. (2021 m., K. Garšva).

Monografija XVII–XVIII a. kėdainiškių asmenvardžiai (2021 m., 10,5 a. l., A. Ragauskaitė).

Monografija Ireguliarieji baltų kalbų fonomorfologiniai kitimai (2021 m., 10 a. l., R. Kregždys).

Dalis monografijos Lietuvių oronimų daryba: priesaginiai ir sudurtiniai kalnų vardai (2021 m., 5 a. l., D. Kačinėitė-Vrubliauskienė).

Dalis monografijos ir žodyno Baltiški Rytų Prūsijos gyvenamųjų vietų vardai (2021 m., 6 a. l., G. Blažienė).

Publikuotas (arba priimtas spausdinti) 51 mokslo straipsnis: 35 Lietuvoje, 14 užsienyje užsienio kalba, 1 užsienyje lietuvių kalba (visi programos vykdytojai).

7. Rezultatų sklaidos priemonės:

Tyrimų rezultatai bus skelbiami mokslo straipsniuose: planuojama publikuoti 51, iš jų 14 užsienyje užsienio kalbomis, 1 užsienyje lietuvių kalba. Straipsnių autoriai bus visi programos dalyviai.

Numatoma, ieškant ir projektinio finansavimo, 2019 metais surengti tarptautinę Aleksandro Vanago konferenciją onomastikos tematika (koordinatore D. Kačinėitė-Vrubliauskienė), kurioje būtų pristatoma ir programos darbų problematika bei rezultatai. Visi programos vykdytojai dalyvaus tarptautinėse mokslinėse konferencijose ir seminaruose Lietuvoje ir užsienyje (konkrečių datų šiuo metu numatyti neįmanoma).

2021 metais numatoma surengti mokslinį seminarą programos rezultatams pristatyti (koordinatore D. Sviderskienė).

Didesni leidiniai (žodynai, monografijos) bus pristatomi knygų mugėse (metų numatyti neįmanoma, nes nežinoma, kada bus gautas finansavimas leidybai).

Išleidus knygą ji iš karto autorių bus anonsuojama Lietuvių kalbos instituto tinklapyje http://www.lki.lt/LKI_LT/.

Tyrimų rezultatai bus populiarinami kalbos ir kultūros leidiniuose.

2017 metais

Publikacija Gimtojoje kalboje apie vietovardžių kirčiavimą (K. Garšva).

Publikacija leidinyje Rytų Lietuva apie šio krašto vardyną (K. Garšva).

2018 metais

Populiari publikacija apie XVII–XVIII a. Kėdainių gyventojų asmenvardžius kalbos ir kultūros leidinyje Gimtasai kraštas (A. Ragauskaitė).

Populiarus straipsnis Marijampolės r. periodinėje spaudoje apie šio krašto toponimijos tyrimus (D. Sviderskienė).

2019 metais

Populiari publikacija Gimtojoje kalboje apie vietovardžių norminimo tarpukario Lietuvoje ypatumus (L. Bilkis).

2017–2021 metais Numatomos publikacijos kultūros, istorijos leidiniuose Gimtasis kraštas, Voruta, tinklapyje alkas.lt (K. Garšva, L. Bilkis, D. Tamulaitienė). Numatoma rajonų savivaldybių tinklapiuose ar periodiniuose leidiniuose paaiškinti aukščiausių Lietuvos kalnų pavadinimų kilmę (D. Kačinėitė-Vrubliauskienė). Prūsistikos tyrimai per visą laikotarpį bus pristatomi tinklapyje prusija.lki.lt.

8. Preliminarus programos lėšų paskirstymas (tūkst. eurų)

Eil. Nr.	Išlaidų pavadinimas	2017 metais	2018 metais	2019 metais	2020 metais	2021 metais	Visai programai (suma)
1.	Programai skirti norminiai etatai, lėšos	6 57,53	6 57,53	6 57,53	6 57,53	6 57,53	287,65
2.	Kitos lėšos planuojamos programai vykdyti						

	(iš kitų, institutui skirtų valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšų)						
--	--	--	--	--	--	--	--

	Iš viso	57,53	57,53	57,53	57,53	57,53	287,65
9. Programos trukmė. 2017 - 2021 metai.							
10. Programos vadovas dr. Laimutis Bilkis, vyresnysis mokslo darbuotojas, 2638171, laibil@iki.lt .							
